

„Knjiga drugova“

Piše Vasa Dobrosavljević

Odlomci iz knjige koju će izdati ove godine novinsko izdavačko preduzeće „Pogres“

„Ona socijalna poezija, čiji sam nesebični pobornik bio, javila se u najtežim godinama šestojanuarske diktature i bila je takoreći jedini javni izraz krvavo prigušenih naprednih snaga.“

JOVAN POPOVIĆ

CRNJANSKI...

„Pa Crnjanski, koga sam nekada mnogo volio, a sada mi je ogavan zbog onih „Seoba“. Ne traži se od svijeta da budu socijalni, ali se ne smije ni veličati ni naša sramotna prošlost, koju je nekada taj isti Miloš napadao.“

Vil ste mu izgleda poznanik, ili krijatelj — pisao je Simić Popoviću — obratite mu onako diskretno pažnju na to. Čuo sam da se sprema u diplomate, pa će biti zbog toga. Kupuju se kod nas sramotno ljudi za najobičniju buhtlu, ili litar diplomatskog vina...“ (1)

„SVETLOST U PUSTINJI LUTANJA KROZ NOĆ“

„Kraj bestijalnosti jednog poretka. Treba da se diči ovaj naš vek, koji se boji treperenja svetlosti, isto toliko, koliko i preteranog mraka. Oni što svetle u „pustinji lutanja kroz noć“, doživeli su sudbinu običnih zločinaca.“

Otpatili smo i Ristu odavde, jer i naša dična prestonica ne trpi preteranu svetlost. Kostić. Beograd — 5 maja 1928 god.“ (2)

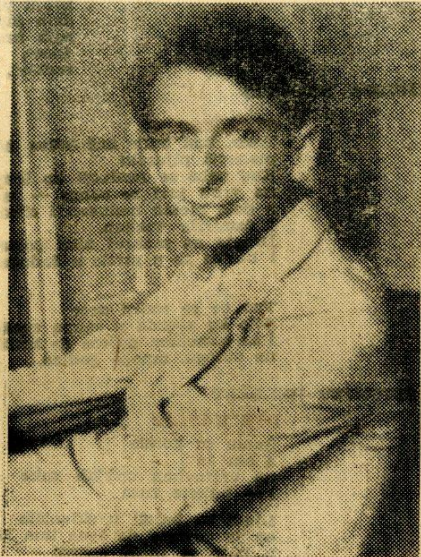
„SUDBINA JE HTELA DA STRADAM...“

...Poneka ispovest dirljivo deluje, kao ova Riste Ratkovića:

„Šta ćeš Huznija, sudbina je htela da stradam i razumljivo je zašto sam ja uvek voleo one, koji stradaju. To nije učestvovanje u svačijem bolu, i moja žalba za usedelice, čobanke, devojke uz djerđef i lude, svakako je karakteristična nota mekoće moje duše i nalučivanja, da i ja sam to očekujem. Zajednička nesreća i stradanje zblizuje ljude. Može biti, da je prijateljstvo onih, koji zajedno stradaju, najiskrenija stvar koja postoji na ovom svijetu... Eto Huznija, malo rešenje onoga, onakog nestalnog i vanrealnog života. Ja sam uvek mislio na dobro i sanjao o dobru u najvećim nesrećama. Ja sam bio sanjar-fantasta sa životnim fluidima, ali kada je nastupio onaj grubo, realni život, ja sam bio odveć skrivan i pokleknuo sam pred nagomilanim bolom...“

Eto, to je tragedija i progres vremena. Kada si počeo pisati verovao si u uspeh i postizavaš ga. Ja sam takodje verovao i sanjao i radio i bio srećan. A onda, kada je došao rezime onoga što je sanjar sanjao, nastalo je ona strašno. Tek sada spoznajem, da je sve ono što je bilo i prošlo, i sve ono što bi došlo da nije nastupila katastrofa, bila laž — gola laž...“

Moja veselja dolazila su sama, bila spontana i vrela; moja neraspoloženja bila, mirna, pogružena, dolazila su sprva sama, kasnije iz okolnosti, a konačno od strašnog razočarenja.

JOVAN POPOVIĆ

... Ceo moj život je bio sličan životu onoga pesnika, koji je željan ljubavi, a ne mogavši doći do nje, pisao sam sebi ljubavna pisma i težio se...“ (3)

„I TREBA ZDRAV DA DOČEKAM SVOJE NAPUŠTANJE OVE IDIOTSKE OTADŽBINE...“

...U jednom drugom pismu, nakon proterivanja iz Beograda za Bijelo Polje, Rista Ratković piše:

...Evo, sada, posle užasnih pijanici, dopuštam da moja hermetička diskretnost bude makar malo otkrivena. Tako puno problema (ovu napomenu iskoristih sa senku ispovedanja) rešavam eksperimentalno, po cenu svojih nerava, po cenu inače jasnog tela. Nije to za mene jedna obična noć... provesti u Prijepoljskom zatvoru sa na smrt osuđenim, „igrajući“ domina, pored milion stenica i zveke okova. To je samo jedan od ostalih događaja. Koliko sam puta jasno osećao da mi je cela telesna težina u vrcima ručnih prstiju! A šta ovih dana radim? Pored geoskih pijaniki koje mirišu samo na barut i rakiju, svaki dan najmanje po trideset belih pijavica (cigareta) sišu mi mozak. Ipak mislim, da je još rano da uzmem revolver, ili da poludim. Još treba puno stvari da kažem, barem samom sebi. I treba zdrav da dočekam svoje napuštanje ove idiotske otadžbine.“ (4)

„DANAS JE ZA MENE PRAZNIK...“

„Danas je za mene praznik i ja slavim srećan dan u Vašim pošiljkama — piše Popoviću Miloje Čiplić — Divna me je radost obuzela, a ja nemam reči i načina, kako da zahvalim. Vi ste u moju dušu uneli neopisivu radost i ja vidim da nisam usamljen, da ima ljudi i poštenih boraca. Hvala Vam! Moja zahvala je velika kao nebo, a ljubav je kao rod Marije Magdalene. Ne

čudite se meni, nisam laskavac i prevrtljivac, no jedino čovek koji neopisano poštuje talente i ljude poštene, od borbe, ideologije! Veliko je kolo, al' svirka je slaba. Trese se kolo, al' nema ko da duva a frulu, ili da udara u tamburu. Pošteno je kolo, a svirač će doći sam, postidjen i pobedjen da svira novom čoveku, novom apostolu, novoj veri...“ (5)

„MRK SAM I POVUČEN MLADIĆ...“

...Simić je svoju tegobu i sam priznavao u čestim pismima Popoviću, ali iz njegove poezije se nazirala, a često u snažnim valovima i prodrala snaga i vera u borbu, u budućnost.

„Mrk sam i povučen mladić koji žvače svoju gorčinu. Ponekad mi se čini ništa nije ni lepo ni ružno, da bih mogao uzdahnuti. Ipak me neobično obraduje drag i dalek pozdrav nepoznatog. Znamo da postojimo. Dira me Vaša pažnja, ja Vas isto tako srdačno pozdravljam i zahvaljujem Vam.“

U ovom gradu, kao i svagde, ljudi su i previše tuđi, da bi im se mogao pokloniti osmeh. Zato mislim, da bi trebalo opširnije da mi se javite — piše Simić Popoviću. (6)

NOVAK SIMIĆ

„VERUJEM SAMO U REVOLUCIJU...“

...Prijateljstvo je posle prvih pisama ušlo u jedan kolosek na kome će brzo izrasti zajednička tvoreina: Almanah.

Šest dana doznije, nakon ovog pisma, Simić piše da se zatvoren u svom unutrašnjem brlogu zakleo „nikada i nikada“. „Verujem samo u revoluciju, ali ne u ljubav bližnjih“. Tvrdi sa puno gorčine, da je iz rečnika izbacio čežnju, bol, patnju, tugu, snove i čoveka sa velikim slovom. „Samo me krv može izmiriti sa stanjem stvari. Pišem jedino iz mržnje, kako i treba da piše onaj, koga su otrgli od krava, štala i tih polja.“ (7)

DOBRIŠA CESARIĆ

Novak Simić:

ZASTAVE POGAZENIH
(odlomak)

I tada u slavu novoga
strašni i mrki, bez milosti, bez arca
pogazidemo sve i srušiti
osloboditi kuglu laži u kojoj groa.

Nek iza nas ostanu dim i ništa,
nek iza nas ostanu zganušta,
al nek ne bude ni ovoga.

Zastave naše su zgrčene šake naše
što prete krvavim jutrima.

Dobriša Cesarić:

MRTVAČNICA NAJBEDNIJIH

U bijelo okretenoj sobi
stoje dva duga drvena stola,
svakega dana nove im goste
dovezu mrtvačka kola.

Bludnice koje pohodne fuke
nikada više neće da dirnu,
što poslije svijih budnih bludnih noći
udloše u jednu posve mirnu.

...Svi oni amo jednom dodju,
zbiti u ljesove proste,
i zauzmu svoje mesto na stolu
što vječno očekuje goste.

Dušan Jerković:

POCEPANI HORIZONTI
(odlomak)

Uz lestvice se peo dugo sunčev dan
iznad zida na pregradjem iza grada
iznad procvetalog cveća lišća propupao san
o danima zlatnim belimi u pregradju rada
u pregradju jada crnog Sunce procvale
te za tren ga nestane
samo uzdah ostane
starih žena sa dečicom u naručju ispod dima.

REVOLT MORA BITI KLASAN

...Ne slažući se sa Nevestićevim stavom u ocenjivanju izvesnih književnika i njihovih radova, Simić je „učitelju“ to oštro zamerao, shvatajući potpuno pravilno, da ne treba objavljivati pesme u kojima završetak glasi na primer:

„Jer radnik u ovim teškim prilikama samo pijan može biti veseo.“

„To su samo novinarske fraze, kojih se treba stideti. Revolt, ako postoji, ne smije biti dekorativan i knjiški, nego klasan...“

Ovakva razmišljanja i bunjenja protiv svih malokrvnih ili beskrvnih naprava i pripeva na nazovi socijalne teme, potstakle su Simića da razmišlja o izdavanju jedne posebne, potpuno nove i čiste lirike, revolucionarne, u naponu bune, pokretačke, i iznad svega: životno istinite.

Ova misao rodila se Simiću prvi put u pismu Jovanu Popoviću od 28 maja 1928 godine, kada kaže:

„Spremo sam se za oprez (govori o nameravanoj poseti Nevestiću, uredniku „Vijenca“ — autor). Naime, pala mi je ideja da bi bilo zgodno izdati jedan almanah najmladjih i to jedino socijalne lirike. Poturiću ovu misao Nevestiću i ujedno sa time, da stvari trebaju biti snažne, revolucionarne i opšte u protestu, a mjerilo za njih da bude antologijski strogo.“

I taj dan: 28 maj 1928 godine, može se uzeti kao dan rođenja zamisli o almanahu „Knjiga drugova“. I ona će, ova zamisao, toplo prihvaćena, udahnjena revolucionarnošću i borbenošću jednog Jovana Popovića, kroz čitav period od godinuipo dana, biti jedina stvarnost, jedina vodilja, kojoj će žrtvovati sve, ova dva, Popović i Simić, velika i snažna stvaraoca.

Ideja o Almanahu, rođena u traženju puta radi ispoljavanja revolta i bunta protiv, u crno uvijene stvarnosti, za novi život, ostvariće se 1929 godine, ali će se epilog njen — ipak neostvarenje — odigrati pred Sudom za zaštitu države, tek 1930 godine.

... MOZAK NA PRELOMU ZALUTAO
U ČORSOKAK...“

„Cijelo vrijeme — piše Simić, 1929 godine, Husniji Cengiću — čekao sam definitivni Vajnterov odgovor glede tvojih stvari, no nažalost, do danas nisam ga uhvatio. Naime, ja sam mu ih neki dan dao i protumačio sve lijepo i iscrpno, ali, on je primjetio da ga te dvje stvari suviše potsećaju na Drainca, i da ti imaš i boljih stvari. Ja sam to najodlučnije opovrgao, no moram primjetiti, da su njegovi navodi uglavnom tačni. Mirišu obje stvari na Raku, osobito „Pazitelji grada“. To mu je dakako kriv onaj dobrijan Rizo, a možda ponešto i Ilija. Mogli ste se bar u „Nolitu“ uvjeriti, da je Drainčeva poezija samoubilačka, tipična poezija zbunjenog intelektualca, koji se boji gadne stvarnosti i svoje vlastite moći da nadje izraz. Takva poezija nije ni proleterska, ni socijalna. Članak Fodorov o tome je potpuno tačan, a uticaj Drainčev je bolestan i zaražujući. On pljuje na sve, ne kao jedinka jedne mase, jedna zavilhana šaka koja se bori za svetlija zbivanja, nego pljuje radi patetiziranja i zaražujući. To nije čista lirika

jednog Cesarića, ujednostavljena i prosta, kao što je život malih ljudi. To nije protest jednog Jovana Popovića, ili socijalni opis Perkovića, niti artistička traženja Vlaisavljevića — to je mozak na prelomu, zalutao u čorsokak, koj oseća težinu, koji ne zna, ili neće da je ispravno marksistički shvati, nego lakrdija. O tome Draincu treba jednom reći pravu istinu, a ne još se njime i zaraziti. Ti Husnija imaš svoj put i idi njime, a umjetnost nje ni patetika, ni dekorativno burgijanje, ni haos. To su čisti osjećaji produbljeni u misli, obojeni sadržinom riječi.

...Nasranu obmane i međusobna gadjenja. Imajmo osjećaj pravičnosti i hrabrosti pogledati istini u oči. Umjetnost je nešto više, nešto produbljenije, nego što je momentana pobuda za pisanje. Zato umjetničko djelo (jedna pjesma, novela, roman, slika) mora imati taj temeljni prečišćenost gledanja na stvari i svijet, jer revolucija je u duhu gledanja na svijet i izmjenju nazora za 90 stupnjeva na lijevo. Naša je dužnost pisaca tog preloma, da to shvatimo i utremo puteve koji će nastaviti i stvoriti umjetnost te nove klase što pobjedjuje, što drma staro i istrulo.“

I Jovan Popović je Cengiću pisao slično, u pismu od 20 decembra 1928 godine: „Na zadnjim Vašim pjesmama kao da sam primetio neku zbunjenost, kao neki nesavladani uticaj nadrealizma, ili možda samo Dedinca. Taj uticaj treba da rasčistite, da ga, ili savladate, ili prebrodite.“

POLICIJA PRVI PUT

... Tako se konačno rodio ovaj Almanah sa punim odredjenjem sadržaja i koncepcija.

Veoma je značajan zahtev Popovića, da prilozii budu čisto izraženi i ideološki potpuno jasni. „Pri izboru kriterij nije samo estetski — naglašava on — nego i ideološki.“

I Simić se strogo držao toga.

„...No prije bih hteo — piše Popoviću — da sa Vama zaključim jednu više teoretsku raspravu. Naime, koja se pjesma u lirici ima smatrati socijalnom i kakvo merilo vredi onda za nju? To je potrebno za mjerilo koje bi Almanahu davalo više reprezentativan i antologijski karakter. Moje je lično mišljenje: držati se strožijeg mjerila, pa makar bilo manje i imena i strana, ipak, sadržajno će Almanah biti i jači i mnogo bolji. Jer, naime, većina priloga koje sam dobio za Almanah, imaju jednu deklarativnu notu shvaćanja socijalnog, što se potpuno približuje žurnalistici i dijalektici, a pesma nije ni dijalektika, ni bunt dekorativne, nego klasne svesti pojedinca.“ (8) (nastavak na 18 str.)

¹ Pismo Novska Simića od 28 maja 1928 godine, upućeno Jovanu Popoviću.

² Pismo je upućeno Jovanu Popoviću.

³ Pismo Riste Ratkovića od 12 decembra 1927 godine, upućeno Husniji Cengiću.

⁴ Pismo Ratkovića od 13 septembra 1928 godine.

⁵ Pismo Miloja Ciplića od 17. maja. 1928 godine upućeno Jovanu Popoviću.

⁶ Pismo Novska Simića od 4 marta 1928 godine.

⁷ Pismo Simića od 19 marta 1928 godine.

⁸ Pismo Simića od 19 septembra 1928 god.

"KNJIGA DRUGOVA"

(nastavak sa 7. str.)

...Izgledalo je, da će Almanah najzad posle duge odiseje završiti svoja lutanja i ugledati konačno svetlost dana, ali su ta nadanja uskoro ponovo propala.

Početkom novembra dolazi do prvog sukoba policije sa Almanahom. Do sukoba je došlo, radi Simičeve pesme „Deset godina“, koja je objavljena u oktobarskom, ili novembarskom broju „Kritike“, a Simić je i nju bio uvrstio u Almanah. Državno tužništvo je naredilo zaplenu toga broja „Kritike“, protiv Simića podiglo tužbu i izvršilo pretres njegovog stana.

Dušan Jerković

Istovremeno su zaplenjeni i rukopisi Almanaha, koji su se nalazili u štampariji „Holjevac“. Osim toga, policija je rasturila i prvih šesnaest stranica sloga, koliko je bilo složeno u štampariji.

PONOVNA ZAPLENA

...Tužilac, dr. Moskovita je — (Almanah je otštampan konačno u Kikindi-autor) — nakon što je pročitao uvodnik i pesme sadržane u Almanahu, zabranio štampariji da do daljeg rastura Almanah, a o tome je, 4 februara poslao pismeni izveštaj Glavnom tužiocu u Novom Sadu...

...Zamenik Glavnog državnog tužioca dr. R. Nikolić je, posle par dana, odobrio postupak dr. Moskovite, a osim toga, naredio mu je da zabrani rasturaje knjige „obzirom da je već u naslovu „Socijalni liričari“ i „Knjiga drugova“, iako prikriveno, sadržana komunistička tendencija cele knjige.

Protiv onih pak — naredjivao je dalje Glavni državni tužilac — za koje je jasno da su u odnosnim sastavcima (pesmama) direktno ciljali na to, da se potstrekne na nasilje prema državnim vlastima, i uopšte, ugrozi javni mir, ili dovede u opasnost javni poredak... povećete krivični postupak, zbog zločina iz čl. 1 tač. 1 u vezi sa čl. 18 Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi.“...

PESNIK — ISLEDNIK

...Deset dana kasnije (19 avgusta), sproveden je (Popović) od specijalnog vojnog agenta i jednog policijskog narednika, u Sarajevo, kako je to Sarajevska policijska direkcija tražila, od kikindske policije.

Samo tri dana posle, uhapšen je i Novak Simić, „radi komunističkog“, kako je policijski činovnik zapisao u „uhapšenici“. (Husnija Cengić i Riza Ramić su bili uhapšeni nekoliko dana ranije).

...Tkalčević, komandant policijske straže u Bosni i Hercegovini, jedan je od glavnih dželata u ovom paklu. Često je šunjajući se kao mačak, obilazio hodnike i stepeništa, da kontrolise uhapšene i stražare. Nemarne stražare je psovao i tukao, tu, pred zatvo-
renicima. Derao se, da se orilo hodnicima:

— Ako će da padne, podupri ga bajonatom!

— Ako padne, kundakom mu prebroj rebra!

...Dva, tri, druga, taj uzavreli novovjerni pakao buržoazske inkvizicije, nisu mogli da nervno i psihološki podnesu — navukli su im ljudjačke košulje. „Etno mu sad komunizma!“ „Vata muve po ćeliji“ — govorio je Tkalčević, obračunajući se nama po hodnicima. „I vas ćemo ovako lepo udesiti, čeknite samo koji dan.“ Zakocenuo bi se pri tome od slatkog, neodoljivog smeha... (iz sjećanja Rize Ramića, na robovanje sa Jovanom Popovićem, Nevakom Si-

jim rešenjem od 12 oktobra, naredio istražni zatvor kod Suda za zaštitu države, jer su se svi uhapšeni nalazili sve dotada, samo u policijskom pritvoru.

Obrazlažući ovakvu svoju odluku, dr. Gradnik je naveo, da je Simić, a to je isto učinio i kod ostalih, na osnovu sprovedene istrage „...temeljno sumnjiv, jer je pisao pesme sa čijom se sadržinom propagira i ubedjuju drugi, da treba promeniti politički i socijalni poredak u državi, nasilno, zločinom, ili ma kojom vrstom terorizma...“

„PREDGOVOR KIPTI OD MRZNJE...“

Obrazlažući svoje rešenje, Istražni sudija (Okružnog suda u Kikindi, koji je, kasnije, po odluci Suda za zaštitu države, primio u svoju nadležnost ovaj slučaj) je naveo da „...po podacima tražanja i po iskazima svedoka, te samih osumnjičenih, postoji temeljita sumnja da su osumnjičeni vršili propagandu da se javni poredak nasilno u državi izmeni.

Osumnjičeni su naime sporazumno, sa još drugim licima, štampali u ovdajšnjoj štampariji Sedjakova „Knjigu drugova“, u kojoj se... napada na postojeće uređenje i poredak u državi, te se propagira, da se ono oružjem, silom, izmeni i da se stvori uređenje u kome će gospodari biti radnička klasa „PROLETERI“.

Sam naslov knjige — kaže se dalje u rešenju — te bojenje prvog lista je bunt protiv sadašnjeg stanja, a predgovor ove knjige kipti od mržnje prema postojećem društvenom uređenju, i odaje duh cele knjige, koja propagira

DOZIV IZGUBLJENIH PUTNIKA

Idite,
nosite gordo zastavu srama i propadanja.
Idite u ponor sa rascvetalom pesmom na usni.

Kujem vaš daleki doziv sa hiljadu strana
kroz nemu, neprodrtu, neprijateljsku noć.

Idite, Pred vama duh vaš lebdi
kao bludeći modri plamen
nad vodama u kojima se duša vaša utopila.
Kroz poderotinu odela viri goto telo.
Kroz plamteće oči viri večni mladi bunt.

Izgubljeni putnici, vi ste otišli svesno propasti,
ja čujem uvek poslednji šapat iznemoglih vaših usana
Ja sam ostao ovde sam i pružam ruke za vama,
ja sam ostao ovde raspet na svim raskršćima,
i svuda, gde ste lebdeli nad vama
moja čudna daleka ljubav.

I kupim vaše dozive kao plamen iznemoglih sveća,
o kada bi postali ogroman moćni krak
na koji odgovara sve.

JOVAN POPOVIĆ

mićem i Husnijom Cengićem, u sarajevskom zatvoru, gde su se neko vreme zajednički nalazili zatvoreni.)

...Državni sud za zaštitu države poslao je, primivši ovakve izveštaje od Sarajevske policije, specijalnog istražnog sudiju dr. Alojza Gradnika, koji je već tada bio afirmiran slovenački pesnik, sa ovlašćenjima da postupak okonča, i da utvrdi krivice optuženih i njihove veze sa Komunističkom partijom. (9)

Istragu i saslušanja specijalni islednik je otpočeo već prvih dana oktobra. Dr. Gradnik je, nakon saslušanja, svo-

nasilje i nasilnu izmenu državnog poretka...“

„NE OSECAM SE KRIVIM...“

...Prvo je saslušan Jovan Popović (na sudjenju) koji je odmah izjavio: „Razumeo sam optužnicu i ne osećam se krivim.“

...Na zahtev tužioca, pročitana je Popovićeva pesma „Odahnuti“, a posle i poema „Doziv izgubljenih putnika“.

...Sa socijalnog gledišta rukovodio me je socijalni moral, onaj i onakav kako ga ja shvatam! — izjavio je na to Popović.